

КРЕАТИВНА МОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ:
МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТCREATIVE LANGUAGE ACTIVITY OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER:
METHODOLOGICAL ASPECT

У статті розглянуто методичні аспекти креативної мовної діяльності викладача, які є актуальними для професіоналів із викладання іноземних мов у галузі вищої освіти. Зазначено, що елементи творчих засобів навчання можуть закріплюватись і використовуватись відповідно до сегменту заняття, мають служити ілюстрацією того, що кінцевий результат курсу іноземної мови залежить від організації навчального процесу, який має бути побудований на творчості і співробітництві. Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена тим, що питання креативних підходів до вивчення іноземних мов, методологічного осмислення і систематизування творчих основ в освітньому процесі – це одне із найскладніших і найперспективніших аспектів викладання іноземної мови та педагогічного знання. Доведено, що у сучасному освітньому процесі робота із креативними формами та методами навчання має бути одним із пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти, особливо в галузі вивчення іноземних мов. Аналіз дослідницької літератури показує, що проблема креативного підходу привертає увагу теоретиків і практиків у галузі педагогіки та методики вивчення іноземних мов. Метою дослідження є опис, розгляд та аналіз сутності креативних підходів до викладання іноземної мови. Визначено основні чинники і характеристики занять із іноземної мови, на яких викладачем запроваджено творчий підхід до мовної діяльності. Проаналізовано роботу в аудиторії, визначено потребу в організації демократичних за характером форм роботи. Автори акцентують увагу на специфіці викладання іноземних мов в університетській освіті і труднощах запровадження інноваційних технологій. Провідним методом дослідження є описовий метод; крім того, у роботі використано історико-логічний аналіз, науково-дослідні роботи провідних спеціалістів у цій галузі. Основним результатом дослідження є визначення сутності, змісту і форм креативної мовної діяльності викладача іноземної мови. Доведено, що креативна мовна діяльність сприяє підвищенню творчих досягнень студентів. У перспективі варто продовжувати дослідження, що перебуватимуть у колі формування креативних методологій вивчення іноземної мови, проблем підготовки викладача до роботи із креативними методами і досягненням найбільшої ефективності їх застосування.

Ключові слова: освіта, креативність, навчання іноземних мов, лінгвістичні можливості, міжнародний освітній досвід, креативні типи, креативні форми.

The academic paper considers the methodological aspects of the creative language activity of the teacher, which are relevant for professionals in teaching foreign languages in the field of higher education. It has been noted that the elements of creative training tools can be fixed and used in accordance with the lesson's segment; they should serve as an illustration of the fact that the final result of a foreign language course depends on the organization of the educational process, which should be based on creativity and collaboration. The relevance of the problem under study is due to the fact that the issue of creative approaches to learning foreign languages, methodological comprehension and systematization of creative fundamentals in the educational process is one of the most difficult and most promising aspects of teaching a foreign language and pedagogical knowledge. It has been proved that in the modern educational process, working with creative forms and methods of teaching should be one of the priority directions of higher education development, and in the field of teaching foreign languages, in particular. Analysis of the scientific literature has revealed that the issue of creative approach attracts the attention of theorists and practitioners in the field of pedagogy and methodology of teaching foreign languages. The purpose of the research lies in describing, considering and analyzing the essence of approaches, creative in nature, to teaching foreign languages. The principal factors and features of foreign language classes have been identified, in which the teacher has introduced a creative approach to language activities. The work in the classroom has been analyzed; the necessity of organization of democratic forms of work has been determined. The authors focus on the specifics of teaching foreign languages in university education and the difficulties of introducing innovative technologies. The descriptive method is principal in the research, as well as historical and logical analysis and research works of leading specialists in this field have been used in the scientific work. The major result of the research lies in determining the essence, meanings and forms of creative language activities of a foreign language teacher. It has been proved that creative language activity helps increase students' creative achievements. In the long run, the research should be continued; it should be conducted in the field of forming creative methodologies for teaching a foreign language, the problems of preparing a teacher to work with creative methods and achieving the greatest efficiency of their application.

Key words: education, creativity, teaching foreign languages, linguistic opportunities, international educational experience, creative types, creative forms.

УДК 37.032:372.881.1
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.44>

Ціхоцька О.А.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри іноземних мов
з курсом латинської мови
та медичної термінології
Вінницького національного
медичного університету
імені М.І. Пирогова

Левицька Л.Я.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
для природничих факультетів
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Терлецька Л.М.,
канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри іноземних мов
і методик їх навчання
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.
Структура заняття з іноземної мови у закладі вищої світи передбачає наявність набору вказівок, які надаються студентам для втілення різних форм

мовної поведінки. Це насамперед змістові вказівки, керовані рівнем граматичної вправності і багатством лексичного запасу, тісно пов'язані із контекстовими позамовними ситуаціями. Отже, всі рішення щодо

обсягу і змісту навчання покладаються на викладача на початку навчального процесу. Студенти мають прийняти пропоноване, але тоді вони також потребують чітких вказівок, які повинні надати інформацію про те, що і з якою метою вивчатиметься на занятті. Завдання не тільки мають бути структурованими і містити конкретні стрижневі компоненти з теми, але і бути призначеними для полегшення процесу вивчення іноземної мови у такий спосіб, щоб студенти мали можливість розуміти короткострокові і довгострокові цілі навчання, котрих кожен має намір досягти. Таке визначення цілей має бути здійснено на початку курсу вивчення іноземних мов; така мета не пов'язана із завершенням підручника і не є тільки втіленням дидактичних змістів, запланованих навчальною програмою курсу. Насправді, довгострокова мета пов'язана із виконанням очікувань із опанування іноземною мовою, успішним освоєнням змісту курсу. Саме тому так важливо під час вивчення іноземних мов вдаватися до кооперативного принципу комунікації «учитель – учень» та досягати максимального рівня співробітництва [2, с. 3]. Наприклад, модель, запропонована Л. Ващенко [2, с. 4], ґрунтується на партнерстві як студента, так і викладача. Важливим складником цієї моделі виявляється творчий показник усього процесу вивчення іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика формування та розвитку креативної мовної діяльності викладача, ефективні шляхи вивчення іноземних мов досліджуються із різних аспектів: методологія навчання мови, формування мовленнєвих навичок [8, с. 156–157]; педагогічний супровід під час вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти [7, с. 112]; формування пізнавальних навичок під час вивчення іноземних мов, концепції креативної підготовки молоді [2, с. 148]; роль викладача у професійній підготовці студентів, дидактичні основи творчості у вивченні іноземної мови [5, с. 23–24]. Останніми роками було зроблено кілька досліджень, які розвивали саме творчі підходи у методиках вивчення іноземної мови. Це, насамперед, питання організації ефективного вивчення іноземних мов і комунікативної компетентності здобувачів освіти, активізація мовної діяльності студентів [11]; формування професійних мовних здібностей завдяки комплексу заходів із самостійної роботи [10, с. 58]; визначення особливостей створення креативних сценаріїв комунікативної поведінки студентів [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Творчість є одним зі стрижнів сучасної інноваційної освіти; вдале її застосування у навчальному процесі впливає на формування особистості і педагогічної майстерності викладача. Креативну мовну діяльність педагога можна визначити такими параметрами, як нестереотипне мислення, оригінальні рішення, невідповідність

стандартній поведінці, відкриття нових кордонів і сфер функціонування. Розенберг [9] уважає, що креативні підходи визначаються їхнім багатоморфним характером: це унікальне мислення, індивідуальний стиль мовної діяльності, нестандартні навчальні прийоми, вміння знайти оригінальний та інноваційний підхід до різних мовних сценаріїв, уміння орієнтуватись у новій комунікативній ситуації. Креативна мовна діяльність викладача іноземних мов у методичному аспекті спирається на свободу творчості, вільний освітній простір, існування довіри між усіма учасниками освітнього процесу, роботу над створенням методичних навчальних комплексів. Таким чином створюються інноваційні педагогічні технології, формуються логічні і змістові структури, які стають важливими сегментами якісної освіти, фундаментом розбудови успішного суспільства. У сучасній освіті творчий підхід до навчання стимулює розвиток відкритого демократичного суспільства, виховує громадян, які можуть генерувати, обговорювати і приймати нові, ефективні та оригінальні рішення.

Актуальною у сучасному освітньому просторі залишається наукова проблематика креативної мовної діяльності педагога під час викладання іноземної мови, а саме напрацювання методик викладання, які ґрунтуються на творчому потенціалі учасників освітнього процесу і правильній організації освітнього простору. У сучасній педагогічній парадигмі незавершеною є проблема ефективної допомоги здобувачам освіти у правильному визначенні довгострокової мети, формування мотивації до вивчення іноземних мов. Окрім того, гостро стоїть проблема покращення комунікативних можливостей студентів у професійній діяльності. Подальшого вирішення потребують пошуки ефективних методологій вивчення іноземних мов під час професійної підготовки, особливо у межах педагогічних студій.

Метою дослідження є опис, розгляд та аналіз креативної мовної діяльності викладача, методів викладання із визначенням основних складників творчого підходу під час вивчення іноземної мови. У дослідженні показано можливі креативні форми організації навчання, розкрито умови і чинники, шляхи формування та розвитку креативного потенціалу у мовній діяльності викладачів і здобувачів освіти під час вивчення іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Іноземна мова у сучасних цивілізаційних умовах дозволяє спостерігати зміни мотивації і ставлення до навчання, вищі вимоги до більшої ефективності у більш короткі терміни вивчення. Креативність мовної діяльності викладача – це форма виховного прийняття принципу кооперації із аудиторією, що потребує постійного комбінування комплексу методів вивчення іноземної мови. Такий процес означає, що за організації творчого підходу перше, про що слід потурбуватися – це правильність

і чіткість мовлення. Цю мету потрібно ставити найвищим пріоритетом, унаслідок чого форми навчання стають важливішими, ніж форми контролю. Такий підхід вимагає відмови від типових спостережливих (прикладних) комунікативних прийомів. Вважається, що викладач має провести ґрунтовну підготовку навчальних матеріалів, мати високий рівень володіння мовою, бути компетентним у питаннях культурного та мовного розвитку. Педагогу потрібно заохочувати всі природно виникаючі форми взаємодії, які відбуваються із залученням іноземної мови. Креативні методики передбачають, по-перше, повну активність усіх без виключення учасників освітнього процесу, по-друге, використання всіх форм фронтального управління викладачем і беззаперечну участь студентів у всіх запропонованих на занятті заходах. Водночас творчий процес має бути природним, адже вмотивованість і зацікавленість студентів допомагає активізувати творчі зачатки мовленнєвої діяльності. Допускати помилки під час комунікації можна, якщо це не перешкоджає правильності повідомлення. Проте аналіз помилок можна запланувати у фінальній частині заняття або ж після завершення справи.

Креативна мовна діяльність викладача іноземної мови, яка передбачає наявність високого професійного рівня [6], формується завдяки низці таких складників:

1) ціннісний складник – комплекс ціннісних орієнтацій, загальнолюдська і професійна етика, спрямованість на вдосконалення, чітка громадська позиція тощо;

2) когнітивний складник – рівень інтелекту, ерудованість, здатність до синтезу та аналізу, комплекс дослідницьких навичок і вмінь, уміння орієнтуватись у сучасному освітньому просторі, індивідуальні здібності педагога і викладача, самоосвіта, здатність самовдосконалюватись, уміння творчо ставитися до роботи викладача іноземної мови, висока працездатність, високий рівень володіння мовою навчання тощо;

3) прагматичний складник – уміння планувати навчальну і педагогічну діяльність, обирати навчальні матеріали та методики відповідно до поставленої мети, правильно формувати освітні компоненти щодо очікуваних програмних навичок і компетенцій;

4) мотиваційний складник – загальна зацікавленість в ефективності навчання іноземної мови, вміння правильно формувати мотивацію студентів, установку до навчальної діяльності;

5) діяльнісний складник – здатність до самовдосконалення, вміння і бажання професійного зростання, особисте прагнення до творчої діяльності;

6) рефлексивний складник – уміння обмірковувати діяльність викладача іноземної мови, коригувати власну педагогічну і навчальну діяльність відповідно до потреб і покращення ефективності

роботи, здатність до аналізу власних помилок та їх усунення тощо;

7) емоційно-оцінний складник – емоційно-чуттєве переживання власної діяльності, задоволення від отриманих позитивних результатів, почуття і прагнення до покращення результатів, здатність критично аналізувати результати навчання.

Креативна мовна діяльність викладача іноземної мови у методичному аспекті має спиратися на низку психологічних умов, існування яких забезпечує її результативність, успішність і досконалість, зокрема на такі:

– по-перше, вміння критично аналізувати власну педагогічну діяльність і запозичувати в іншому успішному досвіді мовленнєвої діяльності потрібні для творчості навчальні компоненти; систематична робота із підвищення методичної майстерності викладача;

– по-друге, вміння аналізувати власну викладацьку діяльність і самовдосконалюватись, визначаючи власні «слабкі» сторони і працюючи над їхнім посиленням; здатність толерантно відноситися до здобувачів освіти і колег; уміння подолати власні страхи, упередження;

– по-третє, постійний цілеспрямований аналіз власної діяльності, робота з удосконалення методичних комплексів, якими користується педагог під час викладання іноземної мови; постійна робота з пошуку нових, більш ефективних методів і навчальних технологій задля вирішення програмних завдань. Важливим є також відпрацювання і дотримання психологічної послідовності етапів навчання та постійна робота з освоєння нових форм навчальної діяльності задля вирішення методичних проблем.

Здатність педагога ефективно впливати на процес навчання іноземної мови також обумовлена рівнем креативної компетентності викладача, вмінням сформувати креативне навчальне середовище, постійно сприяти розвитку креативного потенціалу студентів; стимулювати прагнення здобувачів освіти до активної участі у запропонованих формах ведення занять, постійно залучати їх до пошукової і навчально-дослідницької діяльності під час вивчення іноземної мови [1, с. 16].

Мовна креативна діяльність викладача має розпочинатись із ознайомлення та подальшого і постійного застосування креативних методів як системи способів та навчальних технологій, здатних забезпечити творчість у навчанні як усвідомлену, керовану та ефективну діяльність. Важливим кроком у такому підході є формування навчальних цілей (короткострокових і довгострокових) та постійне стимулювання розумової діяльності, чітке планування очікуваного внаслідок застосування креативного продукту.

Отже, передумовою вдалої креативної діяльності педагога є створення креативного освітнього середовища, яке передбачає організацію освітнього процесу із максимальною ефективністю для

успішного вивчення іноземної мови. Очевидно, що складниками успішної роботи у площині креативної мовної діяльності є постійне застосування нових освітніх технологій, евристичних (за характером методів) і репродуктивних (за можливістю творчих способів вивчення іноземних мов).

Окрім того, креативність у мовній діяльності викладача вищої школи спирається на низку інноваційних технологій, які передбачають застосування методів активізації творчого мислення (інноваційних методів, наприклад, брейнстормінгу, рольових ігор, методу синектики, відкритих дискусій та інших); методів розвитку творчих задатків у навчанні (методів «золота рибка», «дерево бажань», «зіпсований телефон» та інших); методів систематизованого пошуку ідей (методів «маленький чоловічок», «синій кит», методу ідеалізації об'єктів та інших).

Ефективність і високий професійний рівень викладача іноземної мови, який використовує у мовній діяльності креативний підхід у сучасних умовах, можна втілити за наявності такої низки параметрів фахового характеру: високого рівня інформаційної культури; доброго володіння цифровими технологіями, мультимедійними засобами; вміння користуватися навчальними програмами у межах освітніх платформ і комп'ютерними програмами.

Основною довгостроковою метою застосування креативної мовної діяльності під час викладання іноземних мов є постійне вдосконалення власної кваліфікації (професійної компетентності); активна інтелектуальна робота (висока ерудованість); комунікативні навички і здатність до співробітництва з аудиторією (високий рівень комунікабельності); значна психофізична активність, позначена високим рівнем працездатності; вміння рефлексувати і коригувати власну педагогічну діяльність; висока моральність і вмотивованість.

Сприяння підвищенню креативності у педагогічній діяльності викладачів іноземної мови у закладах вищої освіти покращить можливості самореалізації викладача як фахівця, допоможе у формуванні спеціаліста високого рівня. Адже саме креативна мовна поведінка викладача спонукає до її копіювання студентами під час навчання. Зокрема, вправи, спрямовані на корекцію вимовляння, є дуже популярними серед учнів і вчителів [3, с. 3], оскільки вони сприяють впевненому здійсненню мовної діяльності на практиці. Форма спонукання до творчого діалогу, до активізації мовної діяльності всіх учасників навчального процесу стимулює до більш вільного спілкування, позбавляє залежності від указівок і тотального контролю викладача; студенти поступово починають впевнено комунікувати, незалежно від зовнішнього контролю. Студенти, копіюючи викладача, починають вірити в те, що не настільки складною є іноземна мова, що не так багато часу потрібно

докласти для досягнення потрібного рівня володіння мовою і задоволення вимог викладача.

Важливим складником успішного втілення творчих методик є також уникання на початкових рівнях здійснення мовної діяльності виключень, рідко вживаних фраз і виразів. За умови модерації викладача креативна діяльність студентів передбачає експеримент. Варто не боятися вживати нові конструкції, помилятися і виправлятися самостійно або за допомогою викладача. Саме така модель креативної мовної поведінки викладача та аудиторії робить можливим незалежність студентів від тотального контролю і забезпечує впевненість у собі, можливість успішно спілкуватись іноземною мовою, покращує розуміння того, навіщо їм потрібна мова. У такий спосіб здобувачі освіти уникають мовної тривоги, позбавляються стресу у спілкуванні.

Усе різноманіття когнітивних методів у дослідженні, інтерпретації та розвитку творчості на заняттях з іноземної мови накопичувалося в освітньому просторі століттями. У таких студіях намагаються використати потенціал різних аспектів мислення і процесів, що впливають на активізацію креативної мовної діяльності, на творче мислення загалом [4]. У методичних розробках креативного характеру важливими складниками є час навчання, дизайн заняття. Використання креативних методів на заняттях передбачає також урахування змістової частини, модальності, ефективності, властивостей абстрагування, котрі потрібно напрацювати до початку будь-якої креативної мовної діяльності. Планування такого заняття передбачає вибір і гармонійне розташування визначених когнітивних операцій для того, щоб мати можливість зробити весь спектр комунікації іноземною мовою ефективним для кожного його учасника. Важливим компонентом активізації креативної мовної діяльності є пізнавальні операції, які мають забезпечити зв'язок між цільовою лексикою та її тлумаченням рідною мовою і зовнішнім світом. Абстрактні категорії граматики також мають допомогти студентам зосередитися на процесах і конструкціях, потрібних для опису ситуації іноземною мовою відповідно до лексичних, фонетичних правил і синтагматики за умови коригування викладачем навчального процесу.

Обидва компоненти разом із іншими складниками покращують мотивацію до вивчення іноземної мови, а також спонукають викладача шукати креативні форми мовної діяльності; до того ж активна і творча поведінка всіх учасників навчального процесу стає обов'язковою умовою успіху. Креативні методики передбачають психологічну підготовку та вимагають методичної вправності викладача.

Отже, можливості формування і постійного вдосконалення креативної мовної діяльності є реальними за умови свідомої добровільної власної участі у підвищенні свого професійного рівня, розвитку інтелектуальних здібностей, покращення

навичок аналізу і синтезу набутих знань та умінь. Усе це сприятиме розвитку креативного потенціалу викладача іноземної мови.

Серед труднощів запровадження креативних методів можна назвати те, що вони вимагають суттєвих комунікативних зусиль та інтенсивної підготовки до занять, педагогічного досвіду. Саме у такому аспекті поняття «креативна освітня діяльність» варто спостерігати й аналізувати, працювати над методикою, систематично впроваджувати різноманітні техніки навчання іноземних мов у вищій школі.

Висновки. Креативна мовна діяльність викладача сприяє ефективному вивченню іноземної мови, спираючись на демократичність і відкритість інноваційного навчального процесу, зрозуміло вибудовуючи модель кожного заняття під знаменником чіткої та ясної довгострокової мотивації. Ступінь застосування на занятті з іноземної мови креативності і творчості може визначатися за такими чинниками, як рівень автономності студентів; готовність усіх учасників освітнього процесу дотримуватися принципів кооперації і співробітництва; модерація викладачем усього навчального процесу. Від таких чинників залежить, чи буде студент спочатку навіть несвідомо, але чітко відстежувати власні успіхи, а також відмінності, особливості мовної діяльності викладача і колег. Студент побачить ці відмінності у власних результатах та мотивації, які дають творчо насичені заняття, і зіставить їх із навчанням на інших дисциплінах, а також із минулим досвідом вивчення іноземних мов.

Потрібно, щоб здобувачі освіти дійшли до усвідомлення, що вивчення мови, мовленнєва діяльність не є складною справою, яка вимагає багато зусиль, наполегливості і бездумного запам'ятовування без логічного зв'язку та вмотивованості. Потрібно, щоб студенти дійшли висновку, що це процес конкретного і достовірного використання граматичних структур, лексики, здійснення мовних сценаріїв і власних комунікативних ролей. Потрібно, щоб на занятті студент зрозумів, що помилок не варто боятися, їх можна коригувати та уникати надалі. Креативна мовна діяльність викладача іноземних мов, яка застосовується постійно у навчальному процесі, – це спосіб дозволити здобувачам освіти набутти впевненості у здійсненні комунікації іноземною мовою, реалізувати себе як ефективного користувача мови і професіонала, який легко орієнтується у різних реаліях словесної творчості, у різних стилях спілкування.

Доречно також підсумувати, що автори-розробники інноваційних методик вивчення іноземних мов, які передбачають використання креативної мовної діяльності, намагаються допомогти викладачам якісно адаптувати простір сучасної освіти, навчальні матеріали та навчальні технології задля того, щоб стимулювати творчість у навчальній і професійній діяльності студентів, пропагуючи самостійність, пізнавальну та емоційну діяльність здобувачів освіти.

БІБЛІОГРІФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балахтар К.С. Професійна толерантність як складова готовності викладачів іноземної мови до креативної професійної діяльності у закладах вищої освіти. *Psychological journal*. 2019. Vol. 5. Issue 12. С. 9–20.
2. Hernández-Torrano D., Kuzhabekova A. The state and development of research in the field of gifted education over 60 years: A bibliometric study of four gifted education journals (1957–2017). *High Ability Studies*. 2020. No 31(2). С. 133–155.
3. Ващенко Л. Рівні розвитку інноваційного середовища. *Директор школи*. 2008. № 5. С. 3–4.
4. Гонтаровська Н. Інноваційно-освітнє середовище як фактор розвитку особистості. *Директор школи*. 2008. № 9. С. 3–5.
5. Зенкина С.В. Информационно-образовательная среда как фактор повышения качества образования. *Педагогика*. 2008. № 6. С. 22–24.
6. Олександренко К. В., Гоцуляк Н. Є., Професійна креативність як показник «міри» розвитку діяльності викладача іноземної мови. *Вісник Київського національного університету*, 2007. № 16–17. С. 110–113.
7. Резниченко А.В. Інноваційна діяльність викладача іноземної мови. *Сучасні підходи до навчання іноземної мови: шляхи інтеграції школи та ВНЗ*. 2015. С. 112–113.
8. Polok K., Mala E., Muglova D. On the salience of becoming a creative foreign language teacher. *XLinguae*. 2020. Vol. 13, Issue 4. С. 152–162.
9. Maley A., Peachey N., Rosenberg M. The learner as a creativity resource. *Creativity in the English Language Classroom*. Bournemouth : British Council, 2015. 172 с.
10. Sagitova R.R., Nazmiyeva E.I., Andreeva E.A. Modeling of self-educational activity of university students in the process of teaching foreign languages using modern educational technologies. *Vestnik NS BJD*. 2017. 4(34). С. 54–59.
11. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. 2005. 404 с.